

Anna Rotkirch

Vallankumouksen ”uusi nainen”

Valmis teksti on julkaistu muodossa: Rotkirch, A. (2014) Vallankumouksen uusi nainen. Teoksessa A. Rosenholm, S. Suviniemi ja M. Sorvari (toim.) Naisia Venäjän kulttuurihistoriassa, 187-208. Helsinki: Gaudeamus.

Naiskysymyksen ratkaiseminen oli olennainen osa vuoden 1917 vallankaappausta. Kyse oli historian ensimmäinen vallankumous, joka asetti tavoitteekseen naisten ja miesten välisen tasa-arvon ja naisten vapauttamisen. Sen ajan maailmassa kyse oli varsin mullistavista ja radikaaleista pyrkimyksistä. Muutamassa vuosikymmenessä bolševikkihallinto myös onnistui – osittain väkivalloin, osittain valistuksen keinoin – tuhoamaan tsaarinajan Venäjän perinteisen patriarkaalisen elämäntavan. Mutta mitä sen tilalle? Minkälainen olisi uusi neuvostoihminen, etenkin uusi neuvostonainen, jota vallankumoukselliset visioivat? Miten marxilaisten oppi-isien kirjoituksia tulisi toteuttaa ihmisten arjessa?

Naisten vapautuminen, sukupuoli ja seksuaalisuus olivat keskeisellä sijalla uuden neuvostoihmissen luomisessa. Kommunistinen hallinto pyrki alkuvuosina muuttamaan tuotantoelämän ja perheiden välisiä suhteita niin, että miehistä ja naisista tulisi täysin tasa-arvoisia. Näitä koskevissa keskusteluissa Aleksandra Kollontain (1872–1952) vaikutus erottuu kirkkaasti muista aikakauden toimijoista. Hän oli Nadežda Krupskajan (1869–1939) ja Jekaterina Furtsevan (1910–1974) ohella harvoja poliittisesti merkittävään asemaan yltäneitä naisia Neuvostoliiton kommunistisessa puolueessa ja maailman ensimmäinen naisministeri. Poliitikkona, yhteiskuntateoreetikkona, kirjailijana ja diplomaattina Kollontai vaikutti suoraan lukemattomien naisten elämään. Hän toteutti radikaaleja poliittisia uudistuksia ja kirjoitti novelleja; hän oli roolimalli, edelläkävijä mutta myös vihattu ”vallankumouksen Valkyria”. Myöhemmin Kollontaista tuli maailman ensimmäinen naissuurlähettiläs Stalinin palveluksessa; asema, jonka kautta hän vaikutti muun muassa Suomen kohtalosta käydyissä neuvotteluissa toisen maailmansodan aikana. Kollontain moninaiset elämänvaiheet olivat täynnä vaikeita valintoja ja ristiriitoja, hän oli myös alusta lähtien väärin ymmärretty ja kiistanalainen hahmo.

Arjen uudistaminen oli keskeinen osa sosialistista utopiaa ja Kollontai toivoi, että uusi

neuvostoihminen vapautuisi porvarillisen perheen sorrosta ja kaksinaismoralismista. Hän visioi erityisesti ”uutta naista”, jolle olisi ominaista riippumaton luonne ja taloudellinen, sosiaalinen ja seksuaalinen vapaus. Hän myös korosti naisten omaehtoisen järjestäytymisen merkitystä, mikä tuli esille muun muassa hänen työssään bolševikkien perustaman naisjärjestön *Ženotdelin* johtajana.

Tämä luku esittelee ensin Kollontain elämänkaaren pääpiirteitä lokakuun vallankumoukseen asti sekä hänen ajatuksiaan uudesta naisesta. Tämän jälkeen kuvailen hänen lyhyttä kauttaan politiikan huipulla ja tuoreen bolševikkihallinnon tasa-arvopolitiikkaa, erityisesti vuoden 1918 perhelakia. Lopuksi käsittelem Kollontain 1920-luvun kaunokirjallisia kirjoituksia ja diplomaattista toimintaa. Luvun painopiste on vallankumouksen ensimmäisissä perhepoliittisissa uudistuksissa sekä Kollontain 1910–20-luvun naisasiaa koskevassa kirjallisessa tuotannossa. Nimenomaan näiden kahden pääväylän kautta hän vaikutti naisten elämään ja ihanteisiin sekä Venäjällä että ulkomailla. Monet muut olennaiset näkökulmat, kuten Kollontain sosiaalishistorialliset kirjoitukset, talouspoliittiset näkemykset, kansainväliset suhteet ja osallisuus neuvostovallan hirmutekoihin rajautuvat enimmäkseen tämän luvun tarkastelun ulkopuolelle.

Yläluokan tyttärestä vallankumoukselliseksi

Aleksandra Mihailovna Kollontai syntyi sukunimellä Domontovitš vuonna 1872 Pietarissa. Hänen suomalaistaustainen äitinsä erosi ensimmäisestä aviomiehestään, jonka kanssa hänellä oli kolme lasta, rakastuttuaan toiseen mieheen. Aleksandra itse syntyi tästä uudesta rakkausliitosta ennen kuin äidin avioero oli virallistettu. Koska avioerot olivat sen ajan venäläisessä yläluokassa harvinaisia, Kollontain syntymä oli jo itsessään yhteiskunnallinen kannanotto naisten valinnanvapauden puolesta ja yhteiskunnallisia normeja vastaan (Farnsworth 1980, 3).

1800-luvun lopun Venäjä eli murrosaikaa. Teollistuminen ja kaupungistuminen käynnistyivät Kollontain nuoruudessa 1870-90-luvuilla samalla kun yhteiskunnallinen kritiikki vanhoillista tsaarivaltaa kohtaan kärjistyi. Naiset saavuttivat asteittain oikeuden opiskella Venäjän korkeakouluissa, ja moni yläluokan nainen lähti myös Länsi-Eurooppaan opiskelemaan. Useat poliittiset aktivistit tulivat Kollontain tavoin yläluokan perheistä ja tunsivat kutsumusta kansan pelastamiseen (ks. Salmenniemi tässä teoksessa).

Naisilla oli usein merkittävä ja tunnustettu asema sosialistivallankumouksellisten joukossa, jossa sekä miehet että naiset pohtivat naiskysymyksen ratkaisua (Stites 1978). N.G. Tšernyševskin

klassikko ja vallankumouksellisten raamattu *Mitä on tehtävä? (Tšto delat'?)* ilmestyi 1863 ja esitti ihanteena vapaaseen valintaan perustuvat rakkausliitot, naisten palkkatyön ja osuuskuntatoiminnan. Sosialistiteoreetikko August Bebelin (1840–1913) *Nainen ja sosialismi* –teos julkaistiin Saksassa 1879 ja se ilmestyi venäjäksi 1895, Kollontain ollessa nuori aktivisti. Teos saavutti nopeasti sosialistisen naiskysymyksen avaintekstin aseman niin Venäjällä kuin Kollontainkin sydämessä. Nuoren Aleksandran lapsuusmuistot olivat onnellisia. Perheeseen kuului vanhempien lisäksi tätejä, palvelijoita ja kotiopettajia. Kesät vietettiin Kuusanhovin kartanossa Muolassa, jonka luonnosta ja asukkaista Kollontai sai elämänpituisia vahvoja muistoja. Kollontain siteet Suomeen näkyivät tulevaisuudessa hänen kirjoituksissaan ja poliittisessa toiminnassaan; hänen teoksensa *Suomalaisten työläisten elämä* (1903) on yhä klassikko historioitsijoiden piirissä, hän vaikka hän kannatti Suomen liittämistä Neuvostoliittoon sisällyssodan yhteydessä hän myöhemmin edisti määrätietoisesti rauhanneuvotteluja Suomen ja Neuvostoliiton välillä 1940 ja 1944.

Vuoden 1877 perhe asui Bulgariassa, jossa viisivuotias Aleksandra ystäväystyi Zoja Šadurskajan kanssa. Tämä ystävyysuhde kesti useita vuosikymmeniä. Muistelmissaan Kollontai kuvailee myös Bulgarian ajan vaikutusta hänen poliittiseen tietoisuuteensa. Siellä hän näki ensimmäistä kertaa raakaa ihmisten sortoa ja etnistä syrjintää. Kun Kollontain isä joutui poliittisiin vaikeuksiin liian liberaalien mielipiteidensä vuoksi, perheen oli palattava Pietariin. Aleksandra ei toiveistaan huolimatta saanut mennä kouluun, vaan perhe palkkasi hänelle yksityisopettajan, Maria Strahovan. Strahova edusti sen ajan venäläistä emansipoitunutta naista, joka oli spartaaninen, perheetön ja poliittisesti valveutunut

Strahovasta tuli Kollontain muistelmien mukaan tälle tärkeä esikuva ja älyllinen tuki. Vuonna 1881 sosialistiterroristit murhasivat tsaari Aleksanteri II. Tämän seurauksena joukko vallankumouksellisia tuomittiin kuolemaan, heidän joukossaan iskua johtanut Sofja Perovskaja. Älymystön sympatiat olivat pikemmin sosialistiradikaalien kuin tsaarivallan puolella. Kollontai kuvailee muistelmissaan, kuinka Perovskajan hirttämisen päivänä Maria Strahova riensi sisään, huusi ”He tekivät sen!” ja pyörtyi (Kollontai 1990). Strahovan kautta Aleksandra tutustui myös Jelena Stasovaan, kuuluisan älymystöperheen tyttäreeseen, joka innoitti häntä osallistumaan vallankumoukselliseen toimintaan.

Valmistuttuaan opettajaksi 21-vuotias Aleksandra avioitui vuonna 1893 pikkuserkkunsa Vladimir Kollontain kanssa vastoin vanhempiensa tahtoa. Hän otti miehensä sukunimen, jonka hän säilytti myös avioeron jälkeen. Avioitumisvuonna syntyi poika Mihail (Miša). Avioliiton alussa Zoja

Šadurskaja ja perheystävä Aleksandr Satkevitš asuivat avioparin luona. Aleksandra ja Satkevitš rakastuivat, joskin suhde pysyi aluksi salassa. Voiko kahta rakastaa samaan aikaan? Kokemuksen herättämä pohdinta toistuu Kollontain myöhemmissä kirjoituksissa. Tänä aikana hän kirjoitti ensimmäisen, koulutusta koskevan esseensä, mutta sitä ei hyväksytty julkaistavaksi.

Vallankumouksellisen venäläisen sivistykseen kuului tutustuminen sosialismin klassikoihin, erityisesti Karl Marxin, Friedrich Engelsin ja August Bebelin teoksiin. Näiden sosialististen oppiisien mukaan sukupuolten välinen tasa-arvo oli saavutettavissa vain uusien tuotantosuhteiden myötä. Kun työläiset omistaisivat tuotantovälineet, myös perhe-elämä ja ihmissuhteet muuttuisivat yhteisöllisiksi ja oikeudenmukaisiksi. Engels muun muassa esitti, että ihmiskunnan alkuaikoina oli vallinnut sukupuolten välinen tasa-arvo. Avioliitto, ydinperhe ja naisten sorto olisivat näin ilmaantuneet vasta maatalousyhteiskunnan ja yksityisomistuksen myötä (Engels 1884/1973). Nykytiedon valossa naisten aseman kehitys ei näytä aivan näin yksiviivaiselta, mutta Engelsin logiikka oli selkeä ja puhutteleva. Mikäli tasa-arvon puute johtui kapitalistisen yhteiskunnan rakenteista, uusi sosialistinen yhteiskunta automaattisesti hävittäisi kapitalismin tuottaman sorron. Perheeseen perinteisesti kuuluvat uusintamisen tehtävät – ruoanlaitto, siivoaminen sekä lasten hoito ja kasvatusta – siirtyisivät kodeista valtion vastuulle. Se, että näissä tulevaisuuden hoivatoissa toimivat siivoajat, keittäjät ja lastenhoitajat olisivat enimmäkseen naisia oli ilmeisesti itsestäänselvyys niin Bebelille kuin Kollontaillekin, eikä asiaa pidetty ongelmallisena tasa-arvon kannalta.

1800-luvun lopulla poliittinen ilmapiiri Venäjällä kiristyi entisestään. Kollontaista tuli vähitellen täysipäiväinen vallankumouksellinen. Vuonna 1898 hän julkaisi ensimmäisen kasvatusta koskevan artikkelinsa arvovaltaisessa *Obrazovanije*-lehdessä. Monen muun älymystön edustajan tavoin hän päätti lähteä ulkomaille, Zürichiin, jatkamaan opintojaan. Vaikka aviomies tuki Aleksandraa tämän päätöksessä, avioliitto koki kolauksen lähdön seurauksena. Poika Miša asui tämän jälkeen koko lapsuutensa isovanhempiensa, isänsä tai kotiopettajien hoivassa. Irtiottoa vanhemmista, miehestä ja pienestä lapsesta kuvataan Kollontain omaelämäkerrassa vaikeaksi, mutta välttämättömäksi: hän halusi astua ” miehiseen maailmaan” ja oli valmis henkilökohtaisiin uhrauksiin sen vuoksi (Kollontai 1990).

Ulkomailla Kollontai kuitenkin sairastui ja joutui palamaan Venäjälle. Hän oli hermostunut ja masentunut. Ankaran työtahdin ja vaarallisten vallankumouksellisten tehtävien lisäksi hänen avioliittonsa oli hajoamassa. Lisäksi Kollontain molemmat vanhemmat kuolivat lyhyen ajan sisällä.

Heistä jäi merkittävä perintö, jonka turvin hän pystyi elättämään itsensä ilman varsinaista leipätyötä.

Vuonna 1915 Kollontai pohtii päiväkirjassaan tuon elämänvaiheen vaikeita valintoja:

”Eräs ajatus kidutti minua koko yön: olen antanut itseni täydellisesti työlleni, omille intresseilleni... Uskoin että minun piti välittömästi ja heti tehdä itsestäni kokonainen ihminen jotta voisin olla Aatteelle hyödyksi. Sen vuoksi en ole tehnyt enkä vieläkään tee kaikkea mitä voisin Mišan vuoksi. Jos tässä tuli ristiriita – Aate vai Miša, en ikinä empinyt – Aate, vain Aate! Kaipaen vain sitä, että tuntisin olevani tarpeellinen, hyödyllinen ja korvaamaton.” (päiväkirjamerkintä toukokuu 1915, sit. Vaksberg 1997, 120.)

Näistä pohdinnoista ei kuitenkaan löydy mitään jälkeä Kollontain omaelämäkerrasta *Hetkiä elämästäni* (suom. 1990). Siinä nuori vallankumouksellinen raivaa määrätietoisesti tietään politiikkaan katsomatta taakseen.

1900-luvun alun poliittinen toiminta

1900-luvun alkuvuosina Kollontai matkusti ympäri Eurooppaa ja osallistui sosialistien toimintaan. Hän tutustui johtaviin saksalaisiin sosialisteihin kuten August Bebeliin, Karl Liebknehtiin (1871–1919) sekä Rosa Luxemburgiin (1871–1919), joka oli monella tapaa hänen sukulaissielunsa. Kollontai julkaisi tuona aikana useita artikkeleita, joista *Suomalaisten työläisten elämä* (1903) on tunnetuin.

Vuonna 1904 Venäjällä levisi levottomuuksia, joissa kansa vaati enemmän vapauksia ja demokraattisia uudistuksia. Lakot ja protestit päättyivät tammikuun veriseen sunnuntaihin 1905, jolloin Talvipalatsin vartijat ampuivat satoja mielenosoittajia. Näiden kuukausien aikana Kollontai oli Pietarissa ja tuli tunnetuksi karismaattisena ja innostavana puhujana. Tsaarinvalta joutui 1905 vallankumouksen seurauksena suostumaan tiettyihin poliittisiin uudistuksiin, tärkeimpänä näistä monipuoluejärjestelmä.

Sosialistivallankumoukselliset ajautuivat riitaan siitä, miten tulkitta saavutettuja poliittisia muutoksia ja mitä odottaa tulevalta kehitykseltä. Venäjän kommunistinen puolue jakautui kahteen eri suuntaukseen. Vladimir Leninin johtamat bolševikit (nimi viittaa enemmistössä oleviin) kannattivat

suorempia ja radikaalimpia toimia kuin menševikit (vähemmistöläiset), jotka olivat usein maltillisempia ja lähempänä porvarillisia liberaaleja voimia. Menševikkien johtajiin lukeutui tunnettu marxilainen teoreetikko ja Leniniä vastustanut Georgi Plehanov (1856–1918). Keskeinen kiista bolševikkien ja menševikkien välillä koski sitä, oliko Venäjän seurattava marxilaisen opin ennustamaa vaiheittaista kypsymistä ensin kapitalismiin ja sitten sosialismiin, vai oliko mahdollista ohittaa tietyt kehitysvaiheet ja siirtyä suoraan sosialismiin, kuten bolševikit ajattelivat.

Aleksandra Kollontai oli aluksi lähempänä menševikkejä ja hänellä oli pidempi suhde Plehanovin kanssa. Myöhemmin Kollontaista kuitenkin tuli bolševikki ja Leninin lähimpiä tukijoita. Hän kuului usein bolševikkien radikaalimpaan siipeen, joka kannatti tiukkoja kommunistisia periaatteita ja vastusti reaalipoliittisia myönnytyksiä. Hän esimerkiksi uskoi Leniniä pidempään maailmanlaajuisen sosialistisen vallankumouksen välttämättömyyteen ja vastusti 1920-luvulla ajatusta pienyrityksien sallimisesta sosialistisessa yhteiskunnassa (ns. NEP-politiikka, ven. *novaja ekonomitšeskaja politika*). Välillä oikeaoppisuus tosin yhdistyi pehmeämpiin kantoihin: Kollontai muun muassa vastusti johdonmukaisesti kuolemanrangaistusta. (Clements 1973; Farnsworth 1980.)

1900-luvun alussa Kollontain poliittinen tähti oli vahvassa nousussa niin Venäjällä kuin Euroopassakin. Hän oli avainhenkilö eurooppalaisen sosialistisen naisliikkeen perustamisessa ja kirjoitti näinä vuosina ahkerasti naiskysymyksestä. Rosa Luxemburgin ohella muun muassa saksalainen marxilainen ajattelijana ja naisaktivisti Klara Zetkin (1857–1933) teki suuren vaikutuksen Kollontaihin. Kollontai myös luki uutta naiskirjallisuutta ja ihaili ranskalaista kirjailijaa Sidonie-Gabrielle Colettea, saksalaista psykologia Grete Meisel-Hessia ja ruotsalaista feministiä Ellen Keytä. Kollontain tärkeä tänä aikana kirjoitettu essee *Uusi nainen* heijastelee näiden poliitikkojen ja kirjailijoiden feministisiä ajatuksia. Venäläisten vallankumouksellisten joukossa Kollontain näkemykset olivat lähellä toisen merkittävän naisasiaa ajaneen Inessa Armandin (1874–1920) ajatuksia. Mutta vaikka Kollontain elämäntyöli avoimine suhteineen oli yleistymässä eurooppalaisen älymystön keskuudessa, herätti se usein kummastusta ja paheksuntaa bolševikkipuolueen sisällä.

Puheissaan ja kirjoituksissaan Kollontai kritisoi ”porvarillisia feministejä”, joiden hän katsoi olevan sokeita luokkien välisille eroille. Hänen mukaansa he eivät pystyneet puolustamaan työväenluokan naisten etuja. Porvarilliset naisliikkeet vaativat tähän aikaan asteittaisia juridisia ja poliittisia oikeuksia, kun taas sosialistien mielestä koko yhteiskunnan rakennetta tulisi muuttaa, jotta naisten asema paranisi. Tämän ideologisen kiistan vuoksi Kollontai ei kutsunut itseään feministiksi, vaikka

hänen näkemyksiään ja toimintaansa voidaan pitää feministisinä sanan nykymerkityksessä, sillä hän kannatti naisten vapautta päättää omasta elämästään ja toteuttaa itseään.

Vasemmiston sisällä naisten emansipaatio ja luokka-ajattelu ovat kautta historian asettuneet vastakkain. Myös Kollontai kävi jatkuvaa, uuvuttavaa kamppailua naisasian ja naisten järjestäytymisoikeuden puolesta sosialistisessa liikkeessä. Siten hänen kritiikkinsä porvarillisia feministejä kohtaan on myös ymmärrettävä omia puoluetovereita rauhoittavana retoriikkana. Vaikka Venäjän kommunistinen puolue puhui työläisistä, se harvoin tiedosti esimerkiksi miten syvästi naisten ja miesten työskentelyolot poikkesivat tehtaissa. Tuotannonalat olivat vahvasti jakautuneet sukupuolen mukaan. Naiset työskentelivät pääasiallisesti tietyillä aloilla, kuten ompeluteollisuudessa, ja heillä oli miehiä heikommat palkat ja oikeudet (Glickman 1984). Mutta sen sijaan että puolue olisi tunnustanut naisten kohtaaman erityisen sorron, se usein halveksi työläisnaisia ja piti heitä vähemmän valveutuneina ja aktiivisina. Kollontai yritti kuitenkin tarmokkaasti mobilisoida työläisnaisia sosialistisiin naisjärjestöihin. Venäjän ensimmäisen Naisten kongressin yhteydessä vuonna 1908 hän esimerkiksi näki paljon vaivaa, jotta puolue voisi osallistua tapahtumaan omalla työläisnaisten delegaatiolla. (Goldman 1996, 49.)

Vuonna 1908 Kollontai joutui vaikeuksiin viranomaisten kanssa, sillä hänen kuvauksiaan suomalaisten työläisten oloista pidettiin liian kumouksellisina. Kollontai pakeni maasta, ja eli maanpaossa Euroopassa aina vuoteen 1917 saakka. Tuona aikana hän julkaisi useita esseitä, joissa tulevat esille hänen naisten asemaa koskevan ajattelunsa kaksi suurta päälinjaa: yhtäältä konkreettinen sosiaalipolitiikka, toisaalta suuret visiot sukupuolten suhteiden tulevaisuudesta.

Kollontai peräänkuulutti äitiyslomaa, terveydenhuoltoa ja lyhyempää työpäivää naisille tavalla, joka tämän päivän näkökulmasta edustaa sosiaalidemokraattista hyvinvointivaltioajattelua. Esimerkiksi vuonna 1908 julkaistu *Naiskysymyksen sosiaaliset perusteet* esittää naisten ja äitien aseman parantamista sosiaalivakuutuksen avulla. Kollontai kannatti äitiyslomaa ja terveydenhoitoa äideille ja lapsille. Samalla häntä kiehtoi erityisesti uuden kommunistisen yhteiskunnan mahdollistamat ihmissuhteet. Näitä hän kuvasi 1910-luvun alussa kirjoitetussa kolmessa esseessä – *Sukupuolten väliset suhteet ja luokkataistelu, Rakkaus ja uusi moraal* sekä *Uusi nainen*, joita hän kokosi ja julkaisi heti vallankumouksen jälkeen otsikolla *Uusi moraal ja työväenluokka*. Katsotaanpa tarkemmin Uuden naisen keskeisiä ajatuksia.

Essee Euroopan uudesta naisesta

Kollontain *Uusi nainen* (1913/1919) on ajaton helmi, oivaltava ja provosoiva katsaus naisen emansipaation edellytyksiin ja haasteisiin. Siitä tuli myös avainteksti 1970-luvun länsimaisen toisen aallon feministeille. Tällöin kiinnostus Kollontaihin elpyi ja hänestä ilmestyi useita elämäkertoja ja tutkimuksia englanniksi, saksaksi ja skandinaavisilla kielillä (ks. esim. Clements 1973; Clements ja Person 1979; Porter 1980; Clements 1997; Farnsworth 1980; Kollontai 1926/1971; Kollontai 1977; Møller et al. 1978-79).¹ (Suomeksi Kollontailta käännettiin tuolloin vain elämäkerta ja muutamia novelleja, mikä heijastelee feminismin ohuutta tuon ajan Suomessa. Elämäkerta *Hetkiä elämästäni* (Kollontai 1990) on vahvasti toimitettu ja sensuroitu versio alkuperäisestä omaelämäkerrasta, ja Kollontain tärkeimmät naispoliittiset tekstit odottavat edelleen suomentajaansa.)

Esseessään *Uusi nainen* Kollontai piirtää itsenäisen naisen muotokuvaa. Hän lähtee liikkeelle siitä naiskuvasta, joka rakentuu vuosisadan vaihteen kirjailijoiden teoksissa. Kollontai huomauttaa että juuri naiskirjailijat ovat olleet edelläkävijöitä uuden naisen kuvaamisessa. Uusi nainen on nainen, joka ei ole valtion, perheen tai yhteiskunnan orjuuttama; hänellä on oma tahto ja ammatti; hän vaatii tasa-arvoa ja vapautta myös yksityiselämässään. Itsenäinen nainen ei enää ole ”miehen varjo” tai hänen ”heijastuksensa”. Sen sijaan hänellä on ”omanlainen sisäinen maailmansa, yleisinhimillisiä kiinnostuksenkohteita ja hän on riippumaton sisäisessä ja itsenäinen ulkoisessa elämässään” (Kollontai 1919, 5).

Tämä osoittaa, kuinka uuden naisen henkinen vapautuminen oli Kollontain ajattelussa alusta lähtien keskeisesti läsnä ulkoisten edellytysten rinnalla. Palkkatyö, lailliset oikeudet ja sosiaalipoliittiset etuudet (kuten lyhempi työaika, äitiysloma ja terveydenhuolto) olivat välttämättömiä ja keskeisiä, mutta kyse oli tätäkin syvällisemmästä murroksesta. Ensimmäistä kertaa nainen astuisi historian näyttämölle itse kirjoittamassaan roolissa. Nainen ”muuttuu vähitellen miehisen sielun tragedian objektista itsenäisen tragedian subjektiksi”, kuten esseen ehkä kuuluisin lause kuuluu (Kollontai 1919, 35).

Kollontai ei halunnut lyödä lukkoon uuden naisen olemusta, vaan painotti sen ratkaisevaa eroa niin menneisyyden naiseen kuin kulttuurin kuvaamiin hahmoihin. Kukaan vielä voinut aavistaa, mihin kaikkeen uusi nainen yltäisi. Edes Kollontain oman ajan naiset eivät vielä voineet olla täysin ”uusia”; he olivat eräänlaisen siirtymävaiheen naisia, joissa yhdistyivät perinteisen ja uuden naisen

---

¹ Uusi nainen ja Kollontain muutkin tekstit löytyvät englanniksi marxilaisten kirjoittajien nettiportaalista Marxist Writers: Alexandra Kollontai, <http://www.marxists.org/archive/kollonta/index.htm>

piirteet (Rotkirch 2004). Perinteinen naiseus edusti naiseuden riippuvaista, epäitsenäistä puolta, jota vastaan siirtymävaiheen naiset tietoisesti kamppailivat: ”Naisen sielun muodonmuutos, sopeutettuna hänen taloudellisen ja sosiaalisen olemassaolon uusiin edellytyksiin, ei ole saavutettavissa ilman syvää ja dramaattista murrosta” (Kollontai 1919, 35).

Uuden naisen ilmentymässä kyse on melkeinpä uudesta ihmislajista, Kollontai ehdottaa puolivakavissaan. Perinteistä naiseutta määrittivät isän ja miehen laki, mutta uusi nainen on ryhdikäs ja ylpeä, androgyynisempi (Rotkirch 2008). Ennen kaikkea Kollontai arveli uuden naisen kehittyvän tunne-elämältään. Perinteiseen naiskuvaan kuuluneet voimakkaat tunteet aviomiestä kohtaan – riippuvuus, ihannointi, epävarmuus, mustasukkaisuus – eivät enää määrittäisi uutta naista, joka vaati ymmärrystä, kunnioitusta ja työrauhaa rakastetuiltaan. Kollontai myös kannatti rakkauteen perustuvia liittoja, jotka loppuisivat rakkauden sammuttua.

Miehet eivät ole päämäärä, vaan ”väliaikainen pysäkki” uuden naisen elämänsä elämässä (Kollontai 1919, 9). Yhteiskunnallisten esteiden kaaduttua suurin uhka uudelle naiselle näytti Kollontain mielestä olevan väärällä lailla kahlitseva parisuhde: miesten ymmärtämättömyys ja vanhoillisuus sekä naisen omat ”atavistiset” ja vanhanaikaiset tottumukset, jotka voisivat tuhota naisen todellisen emansipaation (emt., 34).

Kollontain kirjoitukset tarjoavat sekä vahvoja vertauskuvia ja henkilökohtaisia kommentteja että puoluepoliittista propagandaa. Niiden perusviesti ei sinällään erotu aikaisempien 1800-luvun sosialististen ajattelijoiden ohjelmasta. Engelsin ja Bebelin tavoin hän vaati naisten ammatillista ja taloudellista itsenäisyyttä, porvarillisen avioliiton uudistamista ja ydinperheiden häviämistä. *Uuden naisen* omintakeisuus on siinä, että se nivoutuu osaksi vuosisadan vaihteen laajempaa feminististä keskustelua. Se etsii uusille, tasa-arvolle perustuville liitoille lihaa teoreettisten luiden päälle pohtimalla oman sukupolvensa kokemuksia (Lindén 2002). Ehkä sukupuolisuhteet todella uudistuisivat automaattisesti uusien tuotantosuhteiden myötä, kuten marxilaiset uskoivat, mutta tällä uudistumisella olisi hintansa.

Kollontain erityisyys ilmenee myös siinä, että hän puhui ensimmäisten joukossa seksuaalisesta halusta ja rakkaudesta sosialistisessa yhteiskuntateoriassa. Hän vaikutti siihen uuteen feministiseen moraalinäkemykseen, jota muun muassa Ellen Key (1849–1926) ja Minna Canth (1844–1897) kehittivät Pohjoismaissa (Lindén 2003). Ehkä hänen kirjoituksensa ovat puhutelleet yhä uusia

sukupolvia juuri siksi, että hän osasi kiteyttää eri aloilla käytyjä keskusteluja yleistajuisessa muodossa ja heijastaa niitä naisten henkilökohtaisiin kokemuksiin.

Rakkauden tematisointi merkitsi aistillisuuden ja seksuaalisuuden korostamista. Kollontain uusi nainen ei kieltänyt itseltään maallisia nautintoja. Halutessaan uusi nainen voi pukeutua kauniisti, antautua rakkauden huumaan, sortua ylilyönteihin ja erehtyä (Kollontai 1919, 29). Omassa elämässään Kollontai säilytti naisellisen ja jopa aristokraattisen makunsa pukeutuen vartalonmyötäisiin pukuihin, hattuihin ja turkiksiin. Tässä hän erosi niin kotiopettajansa Maria Strahovan edustamasta perinteisestä askeettisuudesta kuin virallisesta neuvostonaisen ihanteesta, jolle oli ominaista vaatimattomuus ja pidättyväinen tyyli.

Kirjoittaessaan uudesta tai ”välivaiheen” naisista Kollontai selvästi tulkitsi myös itseään. Kirjallisuudentutkija Eva Adolfsson (2003, 86) vertailee Kollontain elämäntyötä tanssiin: hän esitteli julkisuudessa samaa uutta naista jota hän kirjailijana kuvasi ja jolle hän poliitikkona loi edellytyksiä. Täytyy muistaa, että monet nykyajan itsestäänselvyydet olivat silloin radikaaleja kokeiluja. Voiko naisen ja miehen liitto olla tasa-arvoinen? Voivatko rakastavaiset elää avoliitossa, voivatko he asua erillään? Miten huomioida molempien tarve luovaan työhön? Kollontai eli näiden kokeilujen keskellä ja koki sekä onnistumisia että takaiskuja.

Vallan ytimessä 1917-1918

1910-luvun edetessä Kollontai vaihtoi kirjailijan kynänsä poliittiseen käskyvaltaan. Ensimmäisen maailmansodan puhjetessa vuonna 1914 hän oli Berliinissä ja todisti eurooppalaisen vasemmiston yhteisrintaman eli II Sosialistisen Internationaalin hajoamista sodan herättämän kansallistunteen seurauksena. Kollontai kuului sodan vastustajiin ja joutui lyhyeksi ajaksi vankilaan. Sen jälkeen hän asui Ruotsissa, Tanskassa ja Norjassa ja teki myös pitkän luentokiertueen Yhdysvaltoihin.

Vallankumouksellisen 1917 vuoden aikana Kollontai kuului Leninin läheisimpien puoluetoverien piiriin. Kun tsaarinvalta kukistui helmikuun vallankumouksessa ja maan johtoon astui Kerenskin johtama väliaikainen hallitus, Lenin ja monet muut johtavat bolševikit palasivat Venäjälle, Kollontai näiden joukossa. Kollontai vastusti Kerenskin maltillista ja demokraattista suuntausta ja antoi ensimmäisten joukossa täyden tukensa Leninin näkemykselle neuvostojen vallasta ja bolševikkipuolueen johtavasta asemasta. Kollontai myös johti naistyöläisten lakkoja ja piti lukuisia julkisia puheita. Kesällä hän istui muutamia kuukausia vankilassa, jossa hän muistelmien mukaan

sai voimia muistellessaan Karjalan metsiä. Kun bolševikit myöhemmin samana vuonna kaappasivat vallan ja vastoin kaikkia odotuksia onnistuivat siinä, Kollontai oli tapahtumien keskiössä. Maailmalla hämmästeltiin naisen osuutta verisen vallankaappauksen johdossa. Ulkomaiset miespuoliset toimittajat kommentoivat usein nimenomaan Kollontain, ”vallankumouksen Valkyyrian”, tyylikästä ulkonäköä, joka ei vastannut heidän stereotyyppistä näkemystään uudesta neuvostonaisesta.

Palkinnoksi leninistisestä linjastaan, ja kenties myös suuresta kansansuosioistaan, Kollontai valittiin julkisen hyvinvoinnin komissaarin asemaan, joka vastasi sosiaaliministerin toimenkuvaa. Hän toimi ministerinä 1917–1918, myrskyisinä vuosina, jolloin bolševikit vahvistivat otettaan vallasta ja Venäjällä riehui verinen sisällissota (1917–1922). Heti vallankumouksen jälkeen bolševikkihallinto uudisti perhettä ja arkea koskevia lakeja ja säädettiin uusi avioliiton, perheen ja huoltajuuden laki. Kyseessä oli monessa mielessä hyvin radikaali muutos. Tsaariajan Venäjä oli elänyt vuosisatoja vanhoillisten patriarkaalisten ja uskonnollisten sääntöjen mukaan. Uusi lainsäädäntö kumosi kirkon lainsäädännöllisen vallan ja myös patriarkaaliset säännöt, eli isän, veljen ja aviomiehen toimiminen tyttären ja vaimon edustajina kumottiin. Naisille ja miehille säädettiin yhtäläiset oikeudet, mukaan lukien oikeus solmia avioliitto ja ottaa avioero oman tahtonsa mukaan sekä velvollisuus tehdä työtä. Uusi lainsäädäntö oli siten eittämättä merkittävä askel tasa-arvon kannalta ja ainutlaatuinen koko maailmassa (Goldman 1993).

Maailman radikaalein perhelaki

Vuonna 1918 säädetty perhelaki pohjasi neljään lähtökohtaoletukseen, jotka juontavat juurensa niin Marxin, Bebelin, Engelsin kuin Kollontainkin kirjoituksiin. Ensinnäkin laki kannatti vapaita rakkausliittoja, joihin ei tarvittu ”porvarillista” yksityiseen omistukseen ja yksiavioisuuteen perustuvaa, muodollista avioliittoa. Toiseksi laki oletti, että naisen vapautuminen tapahtuisi ennen kaikkea palkkatyön avulla. Tästä seurasi kolmas oletus, eli pyrkimys siirtää kotona tehtävä hoivatyö julkisen sektorin tuottamiksi palveluiksi. Tämä ei merkinnyt äidin roolin sivuuttamista, Kollontai itse painotti näihin aikoihin usein äitiyden iloa ja imettämisen merkitystä lapsen terveydelle (ks. esim. Kollontai 1922/1973). Sen sijaan kotityöt, kuten siivous, ruoanlaitto, lastenhoito ja koulutus, tulisi järjestää yhteisöllisesti. Näin syntyisi uuden naisen ”uusi arki” (*novyi byt*), jossa nainen vapautuisi sekä työnantajan että aviomiehen riistosta. Vapautunut nainen voisi omistautua ansiotyölle ja poliittiselle toiminnalle yhteisen edun hyväksi. Yksityiselämän merkitys siis ylipäätään vähenisi. Valtion tulisi tarjota kansalaisilleen lastentarhat, koulut, ruokat,

yhteisöasunnot ja terveydenhuolto. Ja viimeiseksi, neljäs keskeinen perhelain taustalla vaikuttanut taustaoletus oli se, että laki tekisi itsensä pian tarpeettomaksi: kun perhettä sanan vanhassa merkityksessä ei enää olisi, perhelaki olisi turha. (Goldman 1996, 12.)

Kyseiset lait ovat merkkipaaluja naisten oikeuksien historiassa. Kantava ajatus miesten ja naisten tasaveroisuudesta lain edessä on kiistaton tasa-arvon perusedellytys. Radikaalit ajatukset eivät kuitenkaan helposti istuneet venäläiseen todellisuuteen, jossa valtaosa kansasta oli lukutaidotonta ja köyhää. Sen lisäksi on muistettava, ettei bolševikkien näkemys tasa-arvosta välttämättä aina vastannut nykyisiä käsityksiä tasa-arvosta. He eivät tavoitelleet demokraattisia oikeuksia, vaan proletariaatin diktatuuria. Kommunistinen puolue antoi työväenluokalle erityinen asema sosialismin toteuttamisessa ja kehityksessä kohti kommunismia, jossa täydellinen hyvinvointi ja tasa-arvo toteutuisivat. Tasa-arvon oli tapahduttava kommunististen tavoitteiden ehdoilla, ei koskaan päinvastoin. Naisten tasa-arvo Neuvostoliitossa merkitsi myös, että naisille annettiin yhtä *vähän* oikeuksia kuin miehille.

Abortin salliminen vallankumousten ja sisällissodan runtelemalla Venäjällä vuonna 1920 kuvaa hyvin bolševikkien ristiriitaista suhtautumista naiseen. Raskaudenkeskeytykset lääkäreiden suorittamina ja sosiaalisin perustein laillistettiin Neuvostoliitossa ensimmäisenä maailmassa. Vaikka Kollontai ei ollut tätä asetusta kirjoittamassa, tiedämme hänen kannattaneen sitä. Seksuaalinen käyttäytyminen oli myllerrysten ja sekasorron myötä vapautunut. Lyhyet suhteet, raiskaukset ja vahinkoraskaudet lisääntyivät, niin myös hylättyjen lasten määrä. Aborttilain ansiosta lukuisat naiset säästyivät laittomien aborttien aiheuttamilta sairauksilta ja kuolemilta.

Kollontai ja muut bolševikit eivät kuitenkaan ajaneet naisten oikeutta päättää omasta ruumiistaan, kuten feministit ovat myöhemmin tehneet vaatiessaan aborttivapautta. Pikemmin neuvostovalta tavoitteli järkevää ja terveyttä edistävää väestöpolitiikkaa. Kollontai näki vapaat abortit vain väliaikaisena ratkaisuna, välttämättömänä pahana ihanteellista kommunistista maailmaa odotellessa. Tulevaisuudessa jokainen lapsi olisi tervetullut, sillä yhteisö huolehtisi sekä ruoanlaitosta että lastenhoidosta, ja ydinperhe häviäisi kokonaan.

Joissakin vallankumousta edeltävissä kirjoituksissaan Kollontai kyllä epäsuorasti suositteli ehkäisyvälineiden käyttöä. Tämä ei kuitenkaan ollut yleistä bolševikkien keskuudessa, sillä työväenluokan määrällinen kasvu nähtiin edellytyksenä maailmanlaajuiselle proletariaatin vallankumoukselle. Vaikka Kollontai siis ymmärsi ja hyväksyi niin ehkäisyä kuin abortitkin, ja ne

ilmeisesti olivat hänelle itselleenkin tuttuja tapoja välttää ei-toivottuja raskauksia (Vaksberg 1998), hän uskoi että abortit olisivat tulevaisuudessa yksinkertaisesti tarpeettomia. Näin ei käynyt. Vastuu perheen arjesta säilyi neuvostonaisilla ja aborteista tuli tärkein ”ehkäisykeino” Neuvostoliitossa. Kuten Venäjällä on tapana sanoa, mitkään toimenpiteet eivät ole väliaikaisia toimenpiteitä pysyvämpiä.

Naisten aseman parantaminen neuvostovallan alkuvuosina

Kollontain tunnetuimmissa kirjoituksissa ei käsitellä erityisen paljoa lapsia ja vanhemmuutta. Isyydestä puhutaan ohimennen, jos lainkaan. Äitiyttä ei koeta ongelmalliseksi uuden naisen toteutumisen kannalta, kunhan äitiyttä koskevat yhteiskunnalliset epäkohdat on ratkaistu (Rotkirch 2008). Tästä huolimatta nimenomaan naisten ja lasten konkreettinen auttaminen kuului Kollontain sosiaalipolitiikan ytimeen. Toimiessaan julkisen hyvinvoinnin komissaarina hän pyrki ennen kaikkea auttamaan köyhiä perheitä. Elämäkerrassaan Kollontai luettelee myös muita tärkeitä saavutuksiaan komissaarina: naisten ja lasten työsuojelu, kotien perustaminen sotaorvoille ja avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten leimaavan luokittelun poistaminen henkilötodistuksista (Kollontai 1990; Kollontai 2001; Kollontaj 2001).

Bolševikkivallan edustajana Kollontai kannatti sisällissodan aikaista niin sanottua sotakommunismia, jonka aikana säädettiin poikkeuslakeja muun muassa maan turvallisuuselimille ja vainottiin poliittisia toisinajatteliijoita, entistä yläluokkaa ja talonpoikia. Vuoden 1918 jälkeen unelmat uudesta ihmisestä piirtyvät väistämättä tätä veristä todellisuutta vasten, ja Kollontai oli osasyylinen julmuuksiin. (Pipes 1994; Rayfield 2004.) Toki on myös kertomuksia siitä, kuinka hän auttoi puoleensa kääntyneitä naisia tai entisiä tuttaviaan. Esimerkiksi Marija Spiridonova, tunnettu vasemmistijohtaja, sai Kollontain päiväkirjojen mukaan siirron vankilasta sairaalaan Kollontain vedottua turvallisuuspoliisi Tšekan johtajaan Feliks Dzeržinskiin (Vaksberg 1996, 130).

Toinen Kollontain konkreettinen saavutus oli työläis- ja maaseudun naisten ensimmäisen kongressin järjestäminen vuonna 1918. Kongressiin saapui 1200 osallistujaa, vaikka pelkkä matkustaminen oli haaste sisällissodan runtelemassa maassa. Kongressin tuloksena perustettiin Neuvostoliiton kommunistisen puolueen alaisuudessa toimiva naisjaosto, *Ženotdel* (ks. tarkemmin Salmenniemi tässä teoksessa). Kollontai saavutti näin naisille oikeuden järjestäytyä puolueen sisällä; asia, jonka puolesta hän oli toiminut aktiivisesti viidentoista vuoden ajan. *Ženotdeliin* kuuluivat puolueen merkittävimmät naiset, Kollontain lisäksi Inessa Armand ja Nadežda Krupskaja.

Armand nimitettiin naisjaoston johtajaksi, mutta hänen kuoltuaan äkillisesti koleraan vuonna 1920 Kollontai siirtyi johtoon noin vuoden ajan.

Kommunistinen puolue oli kuitenkin huolestunut siitä, että naisia nähtäisiin liian itsenäisenä ja varsinaisesta puolue toiminnasta erillisinä. Vallankumouksen seurauksena säädetyt perheudistukset törmäsivät myös huomattaviin käytännön vaikeuksiin ja vastalauseisiin. Sodat ja yhteiskunnalliset mullistukset tuhosivat perinteiset perherakenteet. Avioerojen sekä isättömien ja hylättyjen lasten määrä kasvoi. Näissä olosuhteissa tavalliset naiset eivät yleensä suinkaan kaivanneet perheen hävittämistä, vaan vakautta ja perheisiinsä sitoutuneita aviomiehiä ja isiä.

Vallankumouksen jälkeen elettiin monenlaisten kokeilujen aikaa, mutta 1920-luvun loppua kohden valtiovallan ote tiukkeni. Vapauden tavoittelusta siirryttiin hierarkioiden ihannointiin. Utooppisen uuden ihmisen sijasta virallinen ideologia ryhtyi esittelemään kuuliaista ja sovinnasta neuvostoihmistä. 1920-luvun alussa lainattiin vielä ahkerasti Leninin lausetta, että jokainen keittäjä voi johtaa valtiota. Stalinin valtaannousun myötä 1920-luvun lopulla johtavaksi ajatukseksi tuli päinvastoin se, että jokaisen naisen tulisi toimia myös keittäjänä perheessään; toisin sanoen toivottiin paluuta perinteisiin sukupuolirooleihin. Tässä tiukentuneessa ilmapiirissä Kollontai julkaisi viimeiset merkittävät kirjoituksensa uudesta seksuaalimoraalista. Päivänpolitiikasta hän ei enää voinut eikä todennäköisesti halunnutkaan puhua. Hän ei enää kuulunut vallan sisäpiiriin, ja toisinajattelu oli osoittautumassa yhä vaarallisemmaksi.

Siivekäs Eros vai vesilasi?

1920-luvulla julkaistu *Tietä siivekkäälle Erokselle!* on Kollontain kuuluisin ja usein väärinymmärretty seksuaalisuutta käsittelevä teksti. Sen tarkoituksena on hahmotella sosialismin rakkautta ja erotiikkaa mullistavaa vaikutusta. Kollontain mukaan vallankumous mullistaa sukupuolielämän ennennäkemättömällä tavalla, poistaen sen ulkoiset muodollisuudet mutta lisäten henkistä vapautta:

”Miten sukupuolisuhteita voisi jäsentää niin, että lisätessään onnellisuuden kokonaismäärää ne eivät ole ristiriidassa kollektiivin intressien kanssa? (...) Rohkein mielikuvituskaan ei pysty hahmottelemaan Eroksen tulevaisuuden muotoa. Mutta yksi asia on selvä: mitä vahvemmin uusi ihmiskunta liittoutuu solidaarisuuden pysyvillä siteillä ja mitä suurempi sen hengen ja tunteiden liitto on kaikilla elämän, toveruuden ja yhteiskunnan alueilla, sitä vähemmän tilaa jää rakkaudelle

sanan nykyisessä merkityksessä. (...) Työväenluokan moraalit, siltä osin kuin se on jo hahmottunut, hylkää selkeästi sukupuolten välisten rakkaussuhteiden olemassa olevat ulkoiset muodot.”

(Kollontai 19-23/2003, 284-289)

Siivekäs Eros on Kollontain työnimi tulevaisuuden seksuaalimoraalille, jossa työ, yhteisöllisyys, rakkaus ja seksuaalisuus kukoistavat astumatta toistensa varpaille. Tässä, aivan kuten yllä esitetyssä esseessään uudesta naisesta, Kollontai yhdistää marxilaisten teoreetikkojen ajatuksia tunteisiin ja aistillisuuteen. Erotuksena 1800-luvun muihin teoreetikoihin Kollontai oli omin silmin nähnyt vallankumouksen aiheuttaman sekasorron, mukaan lukien nuorison seksuaalikäyttäytymisen vapautumisen. Hän lähti liikkeelle kirjoituksissaan tavallisista, tunnistettavista tilanteista: nainen pyytää apua ystävältä, koska ei ymmärrä tyttärensä ajatuksia rakkaudesta ja seksistä; puolueen oppeihin uskova nainen hämmästelee huulipunaa ja mekkoja käyttävää naista; kirjailija jättää suhteen, koska hänen rakastettunsa ei arvosta hänen työtään.

Kollontain ajatus vapaasta rakkaudesta samastetaan usein estottomaan seksuaalisuuteen. Lenin väitti Kollontain kannattavan ”vesilasi-moraalia”, jonka mukaisesti rakastelun tulisi olla yhtä helppoa ja mutkatonta kuin veden juominen janon sammuttamiseksi. Mielenkiintoista kyllä, ajatus siitä, että rakastelu tulisi ymmärtää yhtä luonnollisena asiana kuin syöminen ja juominen, on itse asiassa peräisin August Bebeliltä (Sørbye 2008). Kollontai oli Bebelin kanssa samaa mieltä, ja kirjoitti esipuheessaan Bebelin *Nainen ja sosialismi* – teoksen venäläiseen uusintapainokseen vuonna 1918: ”Mitä syön, mitä juon, miten nukun ja miten pukeudun on oma yksityisasiani, aivan samalla lailla seurusteluni toisen sukupuolen edustajan kanssa säilyy omana asianani”. Tämä oli ylvyks puolustus, sillä juuri tähän aikaan Kollontain rakkaussuhde nuoreen upseeriin Pavel Dybenkoon herätti suurta kohua.

Kollontain sukupuolimoraaliset näkemykset eivät olleet niin yksinkertaisia kuin vesilasiteoria vihjaa. Useimmiten hän toivoi rakkauden ja seksuaalisuuden kulkevan käsi kädessä. Leninin kritiikki Kollontain argumentaatiota kohtaan elää valitettavasti edelleen. Sen sijaan vesilasiajatuksen alun perin esittänyt mies, August Bebel, säilytti moitteettoman maineensa sosialistien piirissä. Tämä kertoo paljon siitä kaksinaismoralismista, jota sekä Bebel että Kollontai kritisoivat. (Sørbye 2008; Clements 1997, 323.)

Kollontain näkemykset uudesta naisesta ja vapaasta rakkaudesta tulkittiin herkästi väärin sekä bolševikkien että heidän vastustajiensa piirissä. Syrjäkylistä kantautui myös huolestuttavia kirjoituksia,

joissa talonpojat valittivat Kollontain mukaan nimetyissä uusissa kommuuneissa järjestettävistä seksiorgioista. (Rayfield 2004, 260.) Kollontain itse oli selvästi vaikea ymmärtää ”pelkkiä” seksisuhteita ilman rakkautta, vaikka hän ei halunnut tuomita niitä. Tämän ongelman pohdintaa löytyy novellista ”Kolme sukupolvea” teoksessa *Työläismehiläisten rakkaus* (Kollontai 1982). Novellista löytyy elämäkerrallisia aineksia sekä Kollontain että hänen äitinsä elämästä. Ensimmäistä ja vanhinta sukupolvea edustava isoäiti on nainen, jolle rakkaus yhteen mieheen on pyhää ja ylittää kaikki sosiaaliset konventiot. Hän on valmis eroamaan miehestään uuden rakkauden vuoksi. Seuraava, Kollontain omaan sukupolveen kuuluva nainen, rakastaa kahta miestä samaan aikaan, muistuttaen vahvasti Kollontain avioliiton ensimmäisiä vuosia. Nuorimman sukupolven esimerkkinä on tytär, jolle seksuaalisuus ja rakkaus eivät ylipäänsä liity yhteen. Hän on seksisuhteessa äitinsä puolison kanssa, muttei näe siinä mitään ongelmaa eikä rakasta miestä. Novellin jännite liittyy äidin vaikeuksiin hyväksyä tyttärensä näkemys ihmissuhteista.

Työläismehiläisten rakkaudessa Kollontai kuvailee myös muita sen ajan poliittisia kiistoja, kommuuni-elämän haasteita ja toverien välisten rakkausliittojen ongelmia. Tunnetuin näistä novelleista on *Vasilisa Malygina*, jossa nuoren kommunistiparin avoin suhde kaatuu miehen muuttuessa uusriikkaaksi puoluepomoksi, jolla on rakastajatar. Näitä novelleja on pidetty kirjallisesti kankeina ja niiden loppuratkaisut ovat eittämättä usein keinotekoisesti poliittisesti korrekteja. Kollontain kaunokirjallisten teosten keskeisin ansio voi nähdä siinä, että ne tulkitsevat usein hauskaasti ja jännittävästi järjen ja tunteiden yhteentörmäyksien uudessa neuvostomaassa. (Puškarev 2003.)

Naiskysymyksen vaientaminen 1920-luvulla

1920-luvun puolivälissä neuvostovalta oli käytännössä luopunut tavoitteesta tuhota perhe. Enää ei ajateltu ensimmäisen perhelain tavoin, että ydinperhe häviäisi, tai että valtio todella vastaisi miltei kaikesta uusintamiseen liittyvästä työstä. Monet tavoitteet kuitenkin säilyivät, joskin toteutus kesti oletettua pidempään. Maahan kehittyi tulevien vuosikymmenten aikana kattava ja ilmainen lastantarha- ja koululaitos sekä terveydenhoitojärjestelmä. Naisten lukutaito ja koulutus lisääntyivät nopeasti ja yhä useampi nainen kävi palkkatyössä. Valtio edisti edelleen sukupuolten välistä tasa-arvoa ja otti osan perinteisistä naisten töistä julkisiin palveluihin tuotettaviksi. Mutta enää ei tavoiteltu radikaalia ”uutta arkea” eikä tunteiden ja erotiikan murrosta.

Puolueen retoriikan muutos kohti perinteisempiä arvoja ei tosin suuremmin vaikuttanut kansan enemmistön arkeen. Valtavat rakenteelliset muutokset ravisuttivat naisten ja miesten asemaa Venäjällä radikaalimmin ja peruuttamattomammin kuin mitkään lait ja iskulauseet. 1928 aloitetun laajamittaisen teollistamisen myötä neuvostonaiset siirtyivät kertahaitilla maaseudulta kaupunkoihin, navetoista tehtaisiin, ja maatilojen suurperheestä pieniin asuntoihin (Goldman 1993). Lapsiluku laski ripeästi: vuosisadan alussa syntyneet venäläiset naiset synnyttivät keskimäärin viisi lasta, 1920-luvun alussa syntyneet naiset yli puolet vähemmän, eli noin 2,25 lasta (Vishnevski 2006, 157).

Vuonna 1926 säädettiin uusi perhelaki, joka helpotti avioerojen saamista entisestään ja rinnasti avioliiton avioliittoon. Pian lain säätämisen jälkeen neuvostojohdo alkoi kuitenkin korostaa, että tasa-arvo oli jo saavutettu Neuvostoliitossa ja Stalinin kaudella (1928–1953) keskustelu naisten vapauttamisesta, vapaasta rakkaudesta ja seksuaalisuudesta tukahdutettiin. Ydinperhe palautettiin sosiaalisesti normiksi ja äitiys nostettiin naisten keskeiseksi kansalaisvelvollisuudeksi. Abortti kriminalisoitiin 1936. Tasa-arvoon liittyvistä käytännön ongelmista oli yhä vaikeampi puhua, sillä kaikki kritiikki leimattiin herkästi neuvostovastaiseksi toiminnaksi. Ensimmäisen viisivuotissuunnitelman hyväksymisestä lähtien vuonna 1928 tuotantoelämään panostaminen asettui etusijalle ja arjen muokkaamisen tarpeet ja sukupuolten suhteiden uudistaminen lakaistiin sivuun.

Tämän vuoksi on sanottu, että lokakuun vallankumouksen naisemansipaation hautajaisille on selkeä päivämäärä. Amerikkalainen historioitsija Wendy Goldman (1996, 77) toteaa, että ”jos etsii täsmällistä hetkeä jolloin Puolue virallisesti ja selkeästi hylkäsi sitoumuksensa vallankumoukselliseen visioon, ei tarvitse mennä pidemmälle kuin viides tammikuuta 1930”. Tällöin *Ženotdel* lakkautettiin, ja samana vuonna Stalin julisti naiskysymyksen lopullisesti ratkaistuksi Neuvostoliitossa. Tämän tapahtuessa Kollontai oli jo kaukana vallan huipulta.

Ensimmäiseksi nais-suurlähettilääksi

Leninin lähimpiin tukijoihin kuulunut Kollontai riitautui hänen kanssaan pian vallankumouksen jälkeen. Vallankumousvuosina Kollontai oli solminut skandaalin aiheuttaneen suhteen upseeri Pavel Dybenkoon, joka joutui sota-oikeuteen Narvan taistelun häviön vuoksi ensimmäisessä maailmansodassa 1918. Dybenkon pelastamiseksi Kollontai solmi avioliiton hänen kanssaan ja erosi neuvostohallituksesta. Dybenko ja Kollontai myös vastustivat Leninin tekemää Brest-Litovskin rauhansopimusta. Kollontai osallistui näytävästi niin sanottuun Työläisoppositioon,

bolševikkipuolueen radikaaliin siipeen, joka vaati tiukkaa poliittista oikeaoppisuutta ja maailmanlaajuista kommunistista vallankumousta. Tämä aiheutti jo pysyvän välirikon Kollontain ja Leninin välillä. Vuoden 1921 puoluekokous tuomitsi työläisopposition ja se ajautui pian marginaaliin. Kollontai vältti vain täpärästi puolueesta erottamisen.

Poliittiseen ja Dybenkon vuoksi ilmeisesti myös henkilökohtaiseen umpikujaan ajautunut Kollontai pyysi vuonna 1923 sijoitusta ulkomaille ja hänet lähetettiin Norjaan. Kun Norja tunnusti Neuvostoliiton olemassaolon hänestä tuli suurlähettiläs ja maailman ensimmäinen naisdiplomaatti. Kollontai työskenteli myös välillä Meksikossa ja koko 1930-luvun Ruotsissa. Kyseessä oli ristiriitainen kunnia: diplomaattina Kollontai lopullisesti jätti hyvästi poliittiselle vaikutusvallalle Neuvostoliitossa. Hänen oli mahdotonta saada julkaistuksi poliittisia tekstejään Neuvostoliitossa, mutta sen sijaan hän kirjoitti novelleja ja romaaneja, jotka käsitelivät uutta talouspolitiikkaa ja neuvostoarkea uuden naisen näkökulmasta.

Meksikossa kirjoitetut muistelmat julkaistiin lännessä vetävällä otsikolla *Seksuaalisesti emansipoituneen kommunistisen naisen muistelmat* (Kollontai 1926/1971). Moskovan paheksunnan vuoksi Kollontai kuitenkin sensuroi muistelmiaan poistamalla kohtia, jotka olisi voitu tulkita liian ”individualistisiksi” tai sukupuolipoliittisesti radikaaleiksi. Alkuperäistä ja sensuroitua versiota voi lukea Internetissä rinnakkain, mikä tarjoaa ehkä parhaimman näköalapaikan Kollontain sisäiseen kamppailuun. Kaikki liialliset viittaukset yksilöllisyyteen ja tunteisiin on pyyhitty yli; jäljelle jää omistautuminen asialle ja puolueelle.

Kollontain suhteesta Staliniin on esitetty erilaisia näkemyksiä. Donald Rayfieldin mukaan Pravda hyökkäsi vahvasti Kollontaita vastaan jo vuonna 1925, mutta hiljeni kun Stalin oli Kollontain pyynnöstä puuttunut asiaan. Myöhemmin Kollontai kiitti usein Stalinia tuesta näinä hänelle vaikeina aikoina, ja joidenkin historioitsijoiden mukaan heidän välillään saattoi vallita aito kunnioitus ja luottamus. Kollontai oli ainoa poliittisesti merkittävä nainen ja bolševikkijohtaja, jota Stalin ei tapattanut. (Rayfield 2004, 259-260.) Feministitutkijat ovat puolestaan usein korostaneet stalinismin ja Kollontain visioiman emansipaation vastakohtaisuutta ja ilmeisesti kavahtaneet ajatusta Kollontain ja Stalinin välisestä ymmärryksestä.

Kollontai ystävystyi ensimmäisten Oslon vuosiansa aikana ranskalaisen kommunistin Marcel Bodyn kanssa. Bodyn mukaan Kollontai olisi jo vuonna 1926 ehdottanut, että he muuttaisivat Ranskaan ja elättäisivät itsensä vapaina kirjailijoina. Body kertoo että olisi tällöin varottanut

Kollontaita niistä vihakampanjoista, joita ”neuvostoloikkarit” olivat saaneet kokea. Toinen heidän pohtimansa vaihtoehto oli Bodyn mukaan julkaista avoin kirje, joka paljastaisi Stalinin hirmuteot, mutta silloin olisi ollut vaarana joutua Stalinin palkkamurhaajien kohteeksi. (Body 1952; Vaksberg 1998.) Nykytiedon, etenkin julkaistujen päiväkirjojen pohjalta näyttää siltä, ettei Kollontai enää myöhemmin pohtinut vakavasti loikkaamista. Päinvastoin, hän keskittyi olemaan tehokas diplomaatti ja tukemaan työllään Stalinia. (Kollontaj 1921.)

Kollontain vieraillessa Moskovassa vuonna 1930 Stalin vaati häntä osoittamaan lojaalisuutensa neuvostovallalle, mikä tapahtui Kollontain kirjoittamien ja Pravdassa ja Ranskassa ilmestyneiden artikkelien muodossa. Seuraavien vuosien aikana Neuvostoliitossa elettiin Stalinin terrorin synkintä aikaa. Näiltä ajoilta on julkaistu Kollontain kirjeenvaihtoa ruotsalaisten naisasialiikkeen aktivistien kanssa. Kirjeenvaihdosta käy muun muassa ilmi, että matkustaessaan Neuvostoliittoon Kollontai varautui siihen, ettei hän enää koskaan palaisi. (Kollontaj 1977.)

Kotimaassaan Kollontai joutui 1930-luvulla vähitellen täydelliseen ideologiseen pimentoon ja hänestä puhuttiin vähän, jos lainkaan. Jos hänen naispoliittiset näkemyksensä olivat radikaaleja 1920-luvun Neuvostoliitossa, olivat ne sitä vielä enemmän Stalinin ajan konservatiivisessa asenneilmastossa. Siivekkäälle Erokselle ei ollut sijaa Stalinin palauttaessa auktoriteettiuskon ja nationalismin neuvostoarvoihin. Lisäksi Kollontai kuului alkuperäisiin bolševikkeihin ja oli aina ollut itsenäinen ajattelija. Usein onkin ihmetelty, miten hän onnistui säilymään hengissä läpi Stalinin vainojen synkimpien vuosien.

Stalinismin varjossa

Stalinin kauden terrorissa voidaan erottaa kaksi vaihetta, joista ensimmäinen on maatalouden pakkokollektivisaation aiheuttama nälänhätä maaseudulla (1932–33; ks Viola 1996).² Päiväkirjamerkinnässään Kollontai mainitsee keskustelleensa Tukholmassa neuvostoliittolaisen toverin kanssa, joka oli osallistunut kollektivisointiin ja todistanut sitä seurannutta kaaosta ja nälänhätää. Tämä oli kertonut, että muutokset merkitsivät ”varsinaista murhaa”. Kollontai kommentoi: ”Tulen pahoinvoivaksi kun ajattelen sitä. Oli niin kylmää että sylilapset paleltuivat kuoliaaksi äitinsä rinnoilla, matkan aikana eri-ikäisten lasten ruumiit heitettiin ulos suoraan

---

² Maaseudun kollektivisaation seurauksena maatalouden perusmuodoksi tuli Neuvostoliitossa maatalousosuuskunta eli kolhoosi (*kollektivnoje hozjaistvo, kolhoz*). Kolhoosien lisäksi toimi myös sovhooseja, eli valtioneuvoston tiloja (*sovetskoje hozjaistvo, sovhoz*), mutta niitä oli huomattavasti kolhooseja vähemmän. Sosiaaliturva ja työskentelyolosuhteet olivat sovhooseissa kolhooseja paremmat.

lumihankeen.” (Kollontai 2000.) Tällaisia mainintoja on kuitenkin Kollontain päiväkirjassa vähän eikä hän osoita olleensa tietoinen vastaavien kauhutarinoiden yleisyydestä.

Stalinin terrorin toinen vaihe asetui vuosiin 1936–39. Tänä aikana satoja tuhansia ihmisiä ilmiannettiin kansanvihollisina ja lähetettiin vankileireille (GULAG), joissa monet teloitettiin tai he kuolivat epäinhimillisten olosuhteiden seurauksena. Arviot stalinistisen terrorin uhreista vaihtelevat, mutta varovaisimmissakin arvioissa uhriluku nousee ainakin pariin miljoonaan (ks. esim. Getty & Naumov 1999; Rayfield 2004). Aikakauden ilmapiiriä on myös vaikea nykyhetkestä käsin kuvitella. Etenkin korkeimmissa poliittisissa viroissa jokaista sanaa oli vahdittava ja ihmisiä katosi jatkuvasti. Sijaisia jouduttiin nimeämään erityisen paljon, sillä vaarana oli, että keskeiset valtion laitokset ajautuisivat toimintakyvyttömiksi johtotason saatua leirituomion. Valtaosa, jopa yli 90 prosenttia leireille joutuneista ja siellä kuolleista oli miehiä. Myös vangittujen perheenjäsenillä oli vaikeaa, sillä kansanviholliseksi leimatun vaimo pääsääntöisesti menetti työnsä ja asuntonsa. (Conquest 1968.)

Kansanvihollisten teloituksia tapahtui suuren terrorin aikana tuhat päivässä. Tätä taustaa vasten on helppo kuvitella, että Kollontai pelkäsi matkoja Moskovaan. Erään matkan aikana Stalin kutsui Kollontain illalliselle yhdessä tämän entisen puolison Dybenkon kanssa. Stalin kaatoi viiniä, pyysi Dybenkoa laulamaan ja kysyi miksi tämä oli ollut niin typerä ja jättänyt Kollontain. (Rayfield 2004, 261.). Seuraavana vuonna Dybenko teloitettiin, samoin kuin Kollontain entinen avomies Aleksandr Šljapnikov, vaikka tämä oli sokeutunut ja varmasti täysin kyvytön osallistumaan ulkomaisten agenttien salajuoniin, joista häntä syytettiin.

Ei ole siten yllättävää, ettemme juuri löydä Kollontain päiväkirjoista jälkiä siitä, mitä hän tuohon aikaan sisimmässään ajatteli. On selvää, ettei hän voinut kannattaa naiskysymyksen kohtaloa ja läheistensä teloituksia, mutta emme tiedä, missä hänen ideologinen kipurajansa kulki. Kollontai oli noina vuosina ennen kaikkea menestyksekkäs suurlähettiläs, joka solmi Neuvostoliitolle tärkeitä kaupallisia sopimuksia Norjassa ja Ruotsissa. Hän neuvotteli kalastuskiintiöistä ja lainoista niin loistavasti, että häntä on kutsuttu Neuvostoliiton kautta aikojen tehokkaimmaksi diplomaatiksi. Kollontai viljeli taitavasti suhteita kulttuuri- ja poliittisen eliitin kanssa, osasi hyödyntää vuosisadan alussa solmittuja pitkiä ystävyys-suhteitaan Euroopassa ja hallitsi myös yläluokan seurustelukoodit (Rayfield 2004; Wahlbäck 2008). Hän myös solmi tärkeitä suhteita skandinaaviseen vasemmistoon. Tähän onnistuneeseen diplomaattiseen toimintaan sisältyi norjalaisten ja ruotsalaisten viranomaisten painostaminen Neuvostoliiton näkökulmasta epätoivottujen poliittisten ja kulttuurivaikuttajien

suhteen. Kollontai esimerkiksi esti epäsuosioon joutuneen ja myöhemmin Stalinin käskystä murhatun bolševikkijohtaja Lev Trotskin saapumisen Ruotsiin. Vaksbergin (1996, 243) mukaan Kollontaille myönnettiin nimenomaan tästä syystä korkea kunniamerkki, Lenin-mitali. Virallinen perustelu oli ”aktiivinen työ naisten sitouttamiseksi sosialistiseen jälleenrakennustyöhön”.

Kollontain diplomaatinura loppui hänen jäätyään eläkkeelle toisen maailmansodan jälkeen. Tämän jälkeen hän ei enää osallistunut poliittiseen keskusteluun eikä näkynyt neuvostojulkisuudessa. Kollontain naispoliittisia ja seksuaalisuutta koskevia tekstejä ei voinut lukea Neuvostoliitossa ja hänen toiminnastaan esitettiin vain virallinen, vesitetty ja sensuroitu versio. Sen sijaan Kollontai toimitti päiväkirjamerkintöjään ja antoi ainakin osan niistä Stalinille hyväksyttäväksi 1950-luvun alussa.

Oletettavasti Kollontai ei ilahtunut Stalinin aikana tehdyistä kiristyksistä perhelakiin. Vuonna 1944 säädetty laki vesitti 1920-luvun uudistukset ja pyrki vahvistamaan ydinperhettä muun muassa vaikeuttamalla avioeroa ja tekemällä eron avioliiton sisällä ja sen ulkopuolella syntyneiden lasten välillä. Tältä kuulosti kuitenkin Kollontain virallinen teksti vuodelta 1946:

”Neuvostonainen on maansa täysivaltainen kansalainen. Avattuaan naisille tien luovaan toimintaan kaikilla yhteiskunnan aloilla, valtiomme samalla takasi kaikki välttämättömät edellytykset sille, että nainen voisi täyttää luonnollisen velvollisuutensa – olla äiti, lastensa kasvattaja, kotinsa emäntä. Neuvostovallan lainsäädäntö tunnusti ensi askeleista lähtien, ettei äitiys ole yksityinen asia, vaan aktiivisen ja tasa-arvoisen valtion naiskansalaisen sosiaalinen velvollisuus. Tämä on vahvistettu perustuslaissa.” (Kollontai 1946)

Tässä ei puhu seksuaalisesti emansipoitunut nainen, vaan sensuurin kuristusotteessa kirjoittava entinen diplomaatti. Siitä huolimatta tekstissä voi piillä myös jonkinlainen totuus. Ehkä Kollontai ajatteli, että paljon oli saavutettu, vaikka paljon oli myös menetetty? Hän oli sekä utopistinen ajattelija että aina myös pragmaattinen toimija ja poliitikko, joka selviytyi terrorin vuosista ryhmäkuriin alistuneena ”uutena naisena”. Historioitsija Beatrice Farnsworth painottaa, ettei Kollontai ollut koskaan viehätynyt itsensä uhraamisen ihanteesta:

”Kollontain päätökseen vaikutti ennen kaikkea yhden naisen – itse Kollontain – tarpeet. Hän halusi paradoksaalisesti olla vapaa mutta samalla löytää asian, jolle hän voisi antautua täydellisesti ja joka vuorostaan antaisi hänen elämälleen merkityksen” (Farnsworth 1980, 30).

Vallankumouksellisen Sofja Perovskajan marttyyrikuolema teki nuoreen Kollontaihin lähtemättömän vaikutuksen, mutta hän ei halunnut samaa kohtaloa itselleen.

Kollontai ja vallankumouksen perintö

Kollontai lienee kaikkien aikojen tunnetuin sosialistifeministi. Hänen elämänsä ja teoksensa ovat olleet usean sukupolven naisten innoittajana ja esimerkkinä. Samalla hän on edelleen kotimaassaan lähes tuntematon tai hänet muistetaan yleensä vain jäykkänä historiallisena kipsikuvana muiden bolševikkien joukossa. Aleksandr Vaksbergin 1990-luvulla ilmestynyt kirja Kollontaista on ensimmäinen laajempaa julkisuutta saanut elämäkerta, joka piirtää yksityiskohtaisen ja kriittisen kokonaiskuvan Kollontaista hyödyntäen myös aiemmin salassa pidettyjä dokumentteja (Vaksberg 1998; ks. myös Olesin 1990). Valentina Uspenskajan toimittamat teokset Kollontain teksteistä ja niitä koskevasta tutkimuksesta ovat myös tärkeitä venäläisessä Kollontai-tutkimuksessa (Uspenskaja 2003a ja b).

Suuri osa Kollontain elämäntyöstä koski naisten aseman parantamista, ja ”naiskysymyksen” ontuva ratkaisu Neuvostoliitossa heijastui suoraan ja kipeästi hänen omaan elämäänsä. Hän sijoittuu niin utooppiseen perinteeseen, joka uskoo ihmisluonnon täydelliseen muovautuvuuteen, kuin myös pragmaattiseen, konkreettisia uudistuksia kannattavaan sosialistiseen perintöön. Utooppinen ja pragmaattinen Kollontai eivät aina puhuneet samaa kieltä tai samasta asiasta. Missä utooppinen Kollontai joutui sensuurin hampaisiin, pragmaattinen Kollontai saavutti paljolti sen, mistä oli nuoruudessaan unelmoinut. Hän itse piti juuri naisten aseman parantamista yhtenä tärkeimmistä saavutuksistaan. Wahlbäckin mukaan ajatus siitä, että hänen ”koko elämänsä esimerkki” on auttanut hänen sukupolvensa naisia, toi hänelle lohtua ennen vuoden 1938 ahdistavaa Moskovan matkaa stalinististen vainojen synkimpään aikaan (Wahlbäck 2008, 30).

Neuvostoliiton ensimmäinen perhelaki toteutti monia Kollontain ajamia periaatteita. Kaikille kansalaisille taattiin samat oikeudet sukupuolesta riippumatta, sekä naisilla että miehillä oli oikeus solmia ja purkaa avioliitto ja avoliitto rinnastettiin avioliittoon. Samaan aikaan säädetty aborttien laillistaminen kuvaa hyvin neuvostoliittolaisen naisemansipaation haasteita. Alun perin väliaikaiseksi suunnitellusta abortista tuli pitkäaikainen perinne; hyvät tarkoitukset johtivat yllättäviin takaiskuihin. Neuvostonaisilla kuitenkin säilyi, vuosien 1936–1955 aborttikieltoa lukuun ottamatta, vapaus päättää lapsiluvustaan. Siten keskeiset Kollontain ajamat tavoitteet, kuten lastentarhat, koulut, syntyvyyden säännöstely, terveydenhuolto ja naisten osallistuminen

palkkatyöhön, toteutuivat Neuvostoliitossa. Hän mahdollisti myös Jekaterina Furtsevan ja monien muiden naisten mahdollisuuden koulutukseen, ammattiin ja sosiaaliseen nousuun (ks. myös Savkina tässä teoksessa).

Kollontai unelmoi uuden naisen synnystä Venäjällä ja osallistui tämän ideaalin luomiseen. Liian myöhään hän huomasi, ettei uusi ole aina välttämättä vanhaa parempi. Näin hän avautui päiväkirjalleen Stalinin vainojen vuonna 1937: ”Mitä minä voin tehdä? Kyyneleitä, surua, epätoivoa, kuolemaan tuomittuja viattomia. Lyöt päätä seinään – turhaan. .. Jatkuva kauhu ... Miksi? Kaikki vanha kulttuuri ja moraali ja kaikki ideologiset käsitteet on lakaistu pois. Uusi aika, uudet ihmiset... Uudet – tarkoittaako se parempia?” (Vaksberg 1997, 259.)

Lähteet

Adolfsson, Eva (2003). Röstén har en kropp! Aleksandra Kollontai, misogynin och det kvinnliga talet. Teoksessa Eva Adolfsson (toim.): *Hör, jag talar! Essäer om litteraturens skäl*, Stockholm, . 56–88.

Body, Marcel (1952). Alexandra Kollontai. *Preuves*, no. 14 ,17.

Clements, B. ja Person, N. (1979). *Bolshevik feminist: The life of Alexandra Kollontai*. Bloomington: Indiana University Press.

Clements, Barbara (1973). Emancipation through communism: The ideology of A.M. Kollontai. – *Slavic Review* 32:2, 323–338.

Clements, Barbara Evans (1997). *Bolshevik women*. Cambridge: Cambridge University Press.

Conquest, Robert (1968). *The Great Terror: Stalin's Purge of the Thirties* (1968). Oxford: Oxford University Press.

Engels, Friedrich (1973). *Perheen, yksityisomaisuuden ja valtion alkuperä*. Pori.

Farnsworth, Beatrice (1980). *Aleksandra Kollontai: Socialism, feminism and the Bolshevik Revolution*. Stanford: Stanford University Press.

Getty, J.A. ja Naumov, O.V. (1999). *The Road to Terror. Stalin and the Self-Destruction of the Bolsheviks, 1932-1939*. New Haven and London: Yale University Press.

Glickman, Rose L. (1984). *Russian Factory Women. Workplace and Society, 1880-1914*. Berkeley: University of California Press.

Goldman, Wendy Z (1993). *Women, the State and Revolution. Soviet Family Policy and Social Life, 1917–1936*. Cambridge: Cambridge University Press.

Goldman, Wendy Z. (1996). Industrial politics, peasant rebellion and the death of the proletarian women's movement in the USSR. – *Slavic Review* 1, 46–77.

Halldin, Jan (2008). Aleksandra Kollontaj. Stalins diplomat i Sverige överlevde trots sin ohälsa. – *Läkartidningen* nr 41, 7.10.08.

Kollontai, Aleksandra (1913). Novaja ženštšina. *Sovremennyi Mir* 9/1913.

Kollontai, Aleksandra (1916/2003). Obštšestvo i materinstvo. Teoksessa Valentina Uspenskaja (toim.): *Marksistski feminizm. Kolleksija tekstov A.M.Kollontai*. Tver: Feminist Press, 125–139.

Kollontai, Aleksandra (1918). *Novaja moral i rabotšhi klass*. Moskova: Izdatelstvo Vserossijskogo Tsentralnogo Komiteta.

Kollontai, Aleksandra (1921/2003). Tezisy o kommunističeskoj morali v oblasti bratšnyh otnošenii, alkuper. *Kommunistka* 12–13/1921, teoksessa Valentina Uspenskaja (toim.): *Marksistski feminizm. Kolleksija tekstov A.M.Kollontai*. Tver: Feminist Press, 240–248.

Kollontai, Aleksandra (1922). *Položhenie ženštšiny v svjazi s evoljutsii hozjaistva. Lektsii, tšitannye v Universitete im. Ja.M. Sverdlova*. Moskova: Gosudarstvennoe izdatelstvo.

Kollontai, Aleksandra (1922-23). Dorogu krylatomu Erosu! Pisma k trudiashcheisia molodezhi, no.

4. Alkup. *Molodaja gvardija* 1923, julkaistu teoksessa Valentina Uspenskaja (toim.): *Marksisitski feminizm. Kolleksiija tekstov A.M.Kollontai*. Tver: Feminist Press, 273–294.

Kollontai, Aleksandra (1922/1973). *Naisen asema taloudellisessa yhteiskuntakehityksessä*. Helsinki: Tammi.

Kollontai, Alexandra (1926/1971). *The Autobiography of a Sexually Emancipated Communist Woman*. Transl. Salavtoro Attansio. New York: Herder and Herder.

Kollontai, Aleksandra (1946). Sovetskaja ženštšina – polonopravnaja graždanka svoei strany. *Sovetskaja ženštšina* 22.9.

Kollontai, Aleksandra (1982). *Suuri rakkaus*. Jyväskylä: Gummerus.

Kollontai, Aleksandra (1990). *Hetkiä elämästäni*. Helsinki: SN-kirjat.

Kollontai, Aleksandra (2001). *Diplomatitšeskie dnevniki*. Moskova: Academia.

Kollontai, Alexandra (1977). *Selected Writings*. With introduction and commentaries by Alix Holt. New York: Norton & Company.

Kollontaj, Alexandra (1977). *Arbetsbiens kärlek*. Stockholm: Gidlunds.

Kollontaj, Alexandra (1977). *Kära kamrat! Allrakäraste vän! Brev i urval*. Stockholm: Gidlunds.

Kollontaj, Alexandra (1979). *Den nya moralen* (Den nya moralen och arbetarklassen [Den nya kvinnan, Kärleken och den nya moralen, Könsförhållanden och klasskampen], Bered plats åt "den bevingade Eros", En sexuellt emanciperad kommunistisk kvinnas memoarer). Stockholm: Gidlunds.

Kollontaj, Alexandra (2001). *Alexandra Kollontajs dagböcker 1930-1940*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.

Lindén, Claudia (2002). *Om kärlek: Litteratur, sexualitet och politik hos Ellen Key*. Stockholm: Brutus Östling.

Møller, Hanne, Lykke, Nina, Arnfred, Signe, Skibstrup, Maj ja Bryld, Mette (toim.) (1977-78). *Alexandra Kollontai band I-III*. Kööpenhamina: Tiderne Skifter.

Olesin, Mihail (1990). *Pervaja v mire. Biografitsjeski otšerk ob A.M. Kollontai*. Moskova: Izdatelstvo polititsjeskoi literatury.

Pipes, Richard (1994). *Russia Under the Bolshevik Regime 1919–1924*. London: Harvill.

Porter, C. (1980). *Alexandra Kollontai. The Lonely Struggle of the Woman Who Defied Lenin*. New York: The Dial Press.

Puškarëv, A. (2003) A.M. Kollontai i problema “novoj polovoi morali” (Obzor rossijskih i zarubežnyh issledovanii). Teoksessa Valentina Uspenskaja (toim.): *Aleksandra Kollontai: Teorija ženskoi emansipatsii v kontekste rossijskoj gendernoj politiki*. Tver: Tverskoi gosudarstvennyi universitet, 45–81.

Rayfield, Donald (2004). *Stalin and His Hangmen. An Authoritative portrait of a Tyrant and Those who Served Him*. London: Penguin.

Rotkirch, Anna (2004). New Woman with Old Feelings? Contrasting Kollontai's and Colette's writings on love. Teoksessa E.Witt-Brattström (toim.): *The new woman and the aesthetic opening. Unlocking gender in twentieth-century texts..* Stockholm: Södertörn Academic Studies 20, 137-154.

Rotkirch, Anna (2008). Rakare, friare, friskare. Kollontajs vision för kvinnokroppen. Teoksessa Sørbye, Yngvild (toim.): *Revolusjon, kjaerlighet, diplomati. Aleksandra Kollontaj og Norden*, 83-104. Oslo: Unipub.

Sørbye, Yngvild (2008). Inledande essay. Teoksessa *Revolusjon, kjaerlighet, diplomati. Aleksandra Kollontaj og Norden*. Oslo: Unipub.

Stites, Richard (1978). *The women's liberation movement in Russia: feminism, nihilism and bolshevism 1860–1930*. Princeton: Princeton University Press.

Uspenskaja, Valentina (toim., 2003a) *Marksistski feminizm. Kolleksija tekstov A.M.Kollontai..*

Tver: Feminist Press. Luettavissa Internetissä: : <http://tvergenderstudies.ru/pbbk000r.htm>

Uspenskaja, Valentina (toim., 2003b) *Aleksandra Kollontai: Teorija ženskoi emansipatsii v kontekste rossijskoi gendernoi politiki*. Materialy meždunarodnoi nautšnoi konferentsii 11.3.2002. Tver: TGU, Tsentr ženskoi istorii i gendernyh issledovanii.

Vaksberg, Arkadij (1998). *Aleksandra Kollontaj. En biografi*. Stockholm: Norstedts.

Viola, Lynne (1996). *Peasant Rebels Under Stalin. Collectivization and the Culture of Peasant Resistance*. Oxford: Oxford University Pres.

Kollontaihin liittyvät naiset

Inessa Armand (1874-1920) on Kollontain jälkeen tunnetuin naisten emansipaation ja vapaan rakkauden puolustaja bolševikkipuolueessa. Englantilais-ranskalaistaustainen Inès Stéphane solmi nuorena avioliiton varakkaan Alexandr Armandin kanssa ja sai hänen kanssaan neljä lasta. Vuonna 1902 hän jätti aviomiehensä tämän nuoremman veljen Vladimirin vuoksi ja synnytti hänelle viidennen lapsensa. Samaan aikaan Armandista tuli vallankumouksellinen ja hän liittyi vuonna 1904 Venäjän sosialidemokraatteihin. Vladimirin kuoltua Armand matkusti 35-vuotiaana Brysseliin opiskelemaan taloustiedettä. Hän sai nopeasti vahvan jalansijan Leninin Ranskassa pitämässä puoluekoulussa ja solmi pitkään kestäneen rakkaussuhteen Leniniin. Armand johti Ženotdelia vuosina 1918-19. Hän kuoli koleraan vuonna 1920.

Larissa Reisner (1895-1926) oli puolalais-saksalaista taustaa oleva kirjailija ja sotilas. Ennen vallankumousta Reisner liikkui runoilijoiden piireissä ja toimitti *Rudin*-lehteä. Vuonna 1918 hän osallistui itärintaman sotatoimiin Volgan sotalaivoilla. Seuraavana vuonna hän lähti Afganistaniin, jonne hänen tuore aviomiehensä Raskolnikov, Kollontain entinen rakastaja, oli nimitetty suurlähettilääksi. 1923 Reisner palasi Moskovaan. Hänen kokemuksistaan sodassa ilmestyi kirja *Rintama* vuonna 1924, ja hänen muista matkoistaan kertovat *Afganistan* ja *Hampuri barrikaadeilla* ilmestyivät 1925. Reisnerin lyhyen ja hurjan elämän viimeinen teos oli *Hiili, teräs ja elävät ihmiset* vuodelta 1925. Reisner kuoli vain 30-vuotiaana ja painui pian unohduksiin Neuvostoliitossa.

Nadežda Krupskaja (1869-1939) oli aktiivinen toimija bolševikkipuolueessa ja Leninin vaimo. Lokakuun vallankumouksen seurauksena hän sai viran Anatoli Lunatšarskin alaisessa koulutusministeriössä ja jatkoi koulutuksen parissa toimimista myös Leninin kuoleman jälkeen. Krupskajalla oli keskeinen rooli pioneeri- ja Komsomol-liikkeiden muodostamisessa ja kirjastolaitoksen kehittämisessä.